

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

SERVET-İ FÜNUN NESLİ: ÖDİPAL KARMAŞA VE BABA’NIN ADI

M. Eyüp YAVUZ

Özet: Bu çalışmamızda, köklü bir edebiyat geleneğinin kırılma anı diyebileceğimiz Servet-i Fünun dönemi ve o dönemde yaşayan aydınların yabancılaşma serüvenlerini açıklamaya çalışacağız. Ayrıca bu aydınların oluşturdukları arzu ve istençleri karşısında yaşadıkları ketler

ve yönelimlerine şekil veren baskı unsurları da temel izlek olarak ele alınıp incelenecektir. Tüm bu süreçten geçen topluluğa değinildikten ve ele aldıkları konular incelendikten sonra bu dönem “Psikanalitik” olarak değerlendirilecek ve bazı terimlerle özdeşleştirilerek toplumsal olarak analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Servet-i Fünun Dönemi, Ödipal Karmaşa, Sigmund Freud.

THE GENERATION OF WEALTH OF KNOWLEDGE: ODIPAL CHAOS AND THE NAME OF FATHER

M. Eyüp YAVUZ

Abstract: In this study, we will try to explain the period of Wealth of Knowledge, which we can call the breaking moment of a deep-rooted literary tradition, and the alienation adventures of the intellectuals living in that period. In addition, the obstacles that these intellectuals live in the face of their desires and wills and the pressure factors that shape their orientation will be handled and analyzed as a basic theme. After mentioning the community that has gone through this whole process and examining the issues they dealt with, this period will be evaluated as "Psychoanalytic" and will be analyzed socially by identifying with some terms.

Keywords: Wealth of Knowledge, Odipal Chaos, Sigmund Freud.

SERVET-İ FÜNUN NESLİ: ÖDİPAL KARMAŞA VE BABA'NIN ADI

M. Eyüp YAVUZ

“Hükümetlerin en iyisi hükmetmeyenidir.”

*Henry David Thoreau*¹

Bu çalışmada, köklü bir edebi geleneğin yaşadığı kırılma anı diyebileceğimiz Servet-i Fünun dönemi ve o dönem içerisinde yaşayan aydınların yaşadıkları yabancılaşma serüvenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu aydınların oluşturdukları arzu ve istençleri karşısında yaşadıkları ketler ve yönelimlerine şekil veren baskı unsurları da temel izlek olarak ele alınıp incelenecektir. Tüm bu süreci yaşamış olan topluluktan bahsedildikten ve ele aldıkları mevzular incelendikten sonra bu dönem “Psikanalitik” olarak bir değerlendirmeye tabi tutulacak ve bazı terimlerle özdeşim kurularak sosyal açıdan incelenecektir.

Batı medeniyeti ile olan temaslar çok önceden başlamış olsa da, 1939 senesi 3 Kasım günü ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu fermanı ile Batı ile Osmanlı arasındaki dönüm noktalarından birisidir. 1860 senesinde Abdülaziz’in başa geçmesinden bu döneme kadar olan süreç edebiyat bağlamında Tanzimat’ın birinci dönemi olarak geçmektedir. Bu dönemde edebiyat Fransız Edebiyatı ile özdeş haldeydi. Özellikle Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa çevresinde gelişen Tanzimat birinci dönem sanat anlayışı eski edebiyata ve sanat anlayışına karşı duruşları ile kendisinden sonra gelecek olanlara sağlam temeller hazırlamışlar ve karşı düşüncelere karşı sağlam duvarlar örmüşlerdir. Bu sanatçılar 1875 yılından sonra etkilerini yitirmişler ve kendisinden sonra gelen yenilikçi nesilde birtakım mental farklılıklar ile yenileşme düşüncesi devam etmiştir. Servet-i Fünun edebiyatı bu gelişmenin hem bir devamı hem de yeni bir hal almasıdır.

1896-1901 yılları arasında tarihlendirilen Servet-i Fünun neslini bu tarihle-

¹ “Hükümetlerin en iyisi en az hükmedendir.” Sözüne tüm kalbimle katılıyorum, isterdim ki bu cümle için daha süratli ve programlı bir şekilde harekete geçelim. Bu söz uygulandığında “hükümetlerin en iyisi hükmetmeyenidir”e varılacak. (Thoreau, *Sivil İtaatsizlik ve Yürüyüş*, 2015.)

rin içerisinde kısıtlamak pek sağlıklı olmayacaktır. Bu tarihlerin öncesinde de sonrasında da bu neslin içerisinde bulunan aydınlar vardır ve etkileşimleri düzenli olarak devam etmektedir. Belirlenen bu tarihler yalnızca bir dergi etrafındaki şekillenen gruplaşmayı ve yaptıklarını sınırlandırmaktadır. Ayrıca bu dönemi Tanzimat'ın ikinci döneminden ayıran birkaç sebep olsa da genel olarak benzer fikir ve hisler içerisinde olduklarıdır. Nitekim grubun oluşumunu sağlayan kişi de bizzat Tanzimat aydını olan Recaizade Ekrem'in kendisidir. Ahmed İhsan tarafından çıkartılan ve yalnızca bilimsel içerikte yazılar paylaşılan Servet-i Fünun Dergisi Ekrem'in öğrencisi Ahmed İhsan'ı razı etmesiyle edebi bir niteliğe bürünür. Ekrem'in böyle bir tutum almasındaki temel neden ise Avrupalı bir sanat anlayışına sahip olan fakat bir bütünlük içerisinde bulunmayan sanatçıları eski sanat anlayışı taraftarı olan sanatçılar, kişiler ve gruplar karşısında bir araya getirme isteğidir. Bu istencini de yine Galatasaray Lisesi'nden öğrencisi olan Tefvik Fikret'i derginin yazı işlerinin başına getirmesiyle başarıya ulaştırır. Böylelikle Servet-i Fünun dergisi döneminin en büyük edebi dergisi niteliğine ulaşır. Daha sonrasında ise bu dergiye Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahid gibi önemli kalemlerde eklenmiştir.

Servet-i Fünun nesli Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle "*II. Abdülhamid idaresi altında doğmuş, büyümüş ve ölmüş bir edebiyattır.*"² Kendisinden evvel bu politik ortamda bulunan Tanzimat ikinci neslinde olduğu gibi bu devirde de sanatçılar toplumsal konulardan uzak durmuşlardır. Elbette burada bir şeye dikkat çekmek gerekecektir. Bu uzak duruş edebiyatçıların kendi seçimleri midir yoksa buna mecbur bırakılmaları mıdır? Bunu doğuran esas unsur Abdülhamid'in paranoid tavırları ve en ufak şüphe de ya da jurnal de dahi insanların sorgusuzca idama götürebilecek katı tutumlarıdır. Siyasi baskının yarattığı bunalım ve bu bunalımı istediği gibi yansıtamayan sanatçılar iyice içlerine kapanmışlar ve yoğun bir depresiflik içerisinde çözümünü kendi içlerinde aramaya çalışmışlardır. Bu karamsar atmosfer içerisinde sanatçılar iyice hassaslaşarak marazi bir ruh haline girmiş ve bunları eserlerinde de yansıtmışlardır. Kendilerine vurdukları ketler ve ifade edemediklerini bilinç dışına göndermelerleriyle sanat anlayışlarında yeni bir yönelim de gelişmeye başlamıştır. Tüm bunların karşısında ise bazen "Bastırma" bazen de "Yüceltmeler" ile bir kaçışa sürüklenmişlerdir. Tüm bunlar ile sentezledikleri Avrupalı anlayışla oluşan eserleri kendilerinden evvelki edebi anlayışa nispeten farklı bir niteliğe sahiptir.³

² Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 34

³ Bu konuya binaen Kenan Akyüz: "Servet-i Fünun Edebiyatı'nın kuruluş geliştiği dönem, II. Abdülhamid'in ibtibdadının en yoğun dönemidir. Çağdaşlaşmanın hararetli taraftarları ve Tanzimat devri yazarlarının hürriyetçi düşünceleri ile beslenmiş olan bu

Dönemin sanatçılarının birliktelikleri ve ortak duyuş zevkleri açısından Rezaizade Ekrem'in teşebbüsleri bir yana yaşadıkları dönemin politik ve sosyal durumu, geldikleri sosyal sınıf, aldıkları benzer eğitimler ve sanat zevklerinin de birbirlerine yakın oluşu bu topluluğun bir araya gelmesinde önemli etkenlerdir. Yaşadıkları ortak hayal kırıklıkları ve korku yine onları bir araya getiren unsurlardandır. Özellikle yaşadıkları bu hissel durumlar onların edebiyatı icra ediş tarzlarında da etkili olur. İkinci unsur olarak görebileceğimiz bu durum Tanzimat döneminde "romantizm" akımı etkiliyken Servet-i Fünun'da "Realizm" ve "Natüralizm" gibi akımlarla kendisini gösterir. Özellikle Beşir Fuad bu akımların Osmanlı topraklarına girişini sağlamış fakat erken bir yaşta ölmesi üzerine fazla bir çalışma yapamamıştır. Nitekim Beşir Fuad'ın getirdiği bu yeni akımlar diğer sanatçılar tarafından uygulanmıştır. Avrupa'da yaşadığı dönemde özellikle "Parnasyen" şairlerin etkilenen Cenap Şahabettin dönemin şiirine imaj, alegori ve sembolü gibi önemli unsurları kattı. Bunu yapmasında Batı'dan etkilenme olduğu kadar döneminde doğrudan bir şeyler söyleyebilmenin getirdiği zorluklar da vardır.

Oldukça ağır ve ağdalı bir dile sahip olunan bu dönem sanatçıları ruh hallerindeki derinliği ve karanlığı sanatlarına da yansıtmışlardır. Dönemin sanatçıları hastalık derecesine varan hassasiyet başlarındaki kanun koyucular ve uygulayıcılarına yönelik sessiz bir protesto niteliğinde de görülebilir. "Hayal" ve "Hakikat" konusu ise hem nesirler de hem de nazımlar da esas unsur olarak ortaya çıkar. İçlerindeki besledikleri ve istedikleri düşüncelerin gerçekleşmesi bir yana dile bile getirilememesi üzerine hayal ettikleri ile gerçekler arasında çatışma yaşayan yazarlar özellikle Ödipal dönemdeki "Baba" figürünü bir otorite olarak yaşamaya başlarlar. Öncesinde "Anne" ile arasında stabil bir yere sahip olan "Baba" Tanzimat'ın ikinci yarısından itibaren bir tehdit olarak ortaya çıkar ve bu dönemde tam bir otoriteye dönüşerek çocuğun yani aydınların Ödipal karmaşasının içerisine iyice dahil olmalarına ve gerginliği her noktalarında hissetmelerine neden olur. Bu gerçek karşısında sesini çıkartamayan aydınlarda ciddi bir melankoli ve hayal arzulamaları başlar. İntihar bu dönemde çokça dile getirilir. Beşir Fuad intihar ederek kendisini öldürür. Birçok sanatçı bu teşebbüste bulunur ve birçoğu yazdıkları romanlardaki ana karakterlerini intihar ettirirler. Bu aşırı melankolik, pesimist ve baskın ortam sanatçılarda reaksiyon olarak yalnızlığa yönelme, rüya, hayal ve toplumdaki kaçma olarak yansır. Nitekim modern toplumdaki benzer

gençler, elbette, devrin bu ağır havasından bunalıyorlardı. Her türlü yaygın büyük bir kontrol, basın sıkı bir sansür altında idi. Kendilerinin yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. İstibdad iyice yerleşmiş, her köşe bucak tutulmuştu. O zamanlar "jurnalcilik" diye anılan ihbar mekanizması, Damokles'in kılıcı gibi, hürriyetçi bütün aydınların tepelerinde bekliyor ve çıkar karşılığında yapıldığından, çok yaygınlaşmış ve birçok ahlaksızlar için de bir geçim vasıtası haline gelmiş bulunuyordu." (Akyüz, 1979)

reaksiyonların temel sorunsallarından olan “Kastrasyon Tehdidi” ise baskı unsurunun ve yasasının birey üzerindeki etkisi olarak ortaya çıkar ve bireyde bir takım savunma mekanizmaları olarak ortaya çıkar. “...hadımlaştırma korkusunun bastırmanın, bundan dolayı da nevrozun oluşmasının en sık ve en güçlü nedenlerinden biri olduğunda direniyoruz.”⁴

Kaçış temi Servet-i Fünun sanatçıları için yaşadıkları baskının sonucunda girdikleri derin hayallerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Yoğun baskı ve bu baskının getirdiği çaresizlik yazarlarda olmayan dünyaların ve yerlerin hayalini kurmaya ve ütopyalar yazmaya kadar götürür.⁵ Nitekim bu süreç yazarlar için psikoz dönemidir. Psikoz, bireylerin gerçekte olan bağlarının koptuğu ya da bu süreçteki zihinsel aktivitelerin olağan dışına çıkmasıdır. Bu dönemin aydınlarında ister eserlerinde bilinçaltının dışavurumu olarak olsun ister doğrudan kurulan dünya hayalleri olsun bir şekilde gerçeklerden kaçış söz konusudur. Dönemin önemli isimlerinden Tevfik Fikret önce işinden ve çevresinden kaçarak Aşiyân’daki evine kaçar, Cenap Avrupa başta olmak üzere farklı kıtalara seyahat eder fakat hepsi ortak bir fikir de buluşurlar. O da Yeni Zelanda’ya gitmek ve yerleşmek fikridir. Mehmet Rauf bu konudan anılarında şöyle bahsetmiştir: “*Tarabya’da karakol gemisinde ikinci kaptandım. Geminin vazifesi yazın o sulara gelen sefaret gemileriyle teşrifat münasebetinde bulunmak olduğundan bu sayede Fransız, İngiliz, Alman, Rus, İtalyan zabıtlarıyla hararetli bir dostluğum vardı. Bilhassa İngiliz sefâret gemisi ‘İmojen’ süvarisi Kaptan Bain gayet samimi dostumdu. Ara sıra idare aleyhinde hissiyatımı döktüğüm olmuştu. Bu tafsilâta vâkıf olan Fikret: -İmojen süvarisiyle sen de bir görüş de ondan belki bir fikir alırsın, dedi. Kaptan Bain bu teşebbüsümüze alkışla karşıladı: -Azizim Rauf dedi, İngiltere’de muhâceret için bu günlerde herkes bilhassa Yenizelanda’ya gidiyorlar. Orası gayet münbit ve mahsuldâr, iklimi âb u havası pek latif bir yerdir. Eğer istersen sana muhâceret heyetleri için neşrolunan rehberlerden getireyim. Okur, tedkik eder ona göre karar verirsiniz.*”⁶

Tüm bu hayallere ve Yeni Zelanda planlarına rağmen “Yeşil Yurt” fikri ilk etapta türlü sebeplerden dolayı gerçekleşemez ve daha olağan bir sürece yoluna devam eder. Hüseyin Kazım’ın önerisiyle Manisa’nın Sarıçam ilçesine yerleşmeye karar verirler. Kurmak istedikleri bu kolonyal yaşantı üzerine

⁴ Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine* (çev. A. Avni Öneş). (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 117.

⁵ Lacan’a göre bastırma, bir yandan beden ve bedensel itkilerin tözsel doğası ve diğer yandan anlamlama sistemi olarak dilin ve bilincin ayrımsal doğası arasındaki şu uyumsuzluğa dayanır: Varlık ve anlam bir arayüzeye girmezler ya da bir araya gelmezler; insan dili, insan bedenini temsil etmeyi başaramaz.” (Holland, *Deleuze ve Guattari’nin Anti-Oedipus’u*, 2013)

⁶ Mehmet Törenek, “Yeşil Yurt Hikâyesi” Mehmet Rauf *Edebi Hatıralar* (İstanbul: İstanbul Kitapevi, 1997), 67.

uzun uzun konuşurlar. Hatta Tefvik Fikret yaşayacakları yerin çizimlerini dahi kendisi yapar fakat sonucunda yine bir şeye ulaşamazlar ve bu fikir de tasarıda kalır. Kaçma fikirlerini ve ütopyik hayallerini gerçekleştiremeyen sanatçılar bu istençlerini ve arzularını eserlerinde yansıtmışlardır. Hem hayali olarak tablolar çizip şiirler yazmış ve ütopyalar kaleme almış hem de Avrupa'da ortaya çıkan Parnasyen ve Sembolist sanatçılar gibi görüntü ve sesleri eserlerine yansıtmışlardır. Bu noktada bazı şairler bir manzaraya karşı o manzaranın hissettirdiklerini şiirselleştirmeye ya da bir müziği aynı şekilde ritmik olarak bir yazıya aktarmaya uğraşmışlardır. Arzularının bir otorite karşısında engellemeye maruz kalmasıyla mevcut arzularını başka bir nesneye kaydırmalarıyla savunma mekanizmalarından "Yüceltme" yönelimiyle nevrotik bir süreç daha yaşarlar. Bu yüceltme önce kendi iç dünyalarına, sonra öteki yerlere ve daha sonra imkânsız diyarlara kadar gider. *"Toplumsal değerlerin de işe karıştığı bazı amaç değişmelerine, bazı nesnelere yerine başka şeylerin konmasına yüceltme diyoruz. Bazı içgüdülerin engellerle sıkıştırılarak amaçlarına varmayı başaramadıklarını biliyoruz; bunlar, asılları bilinen, belli bir amaca doğru giden, fakat doyuma ulaşmayan, dolayısıyla sürekli bir hedefe bağlanım, değişmez bir eğilim kazanan içgüdüsel dürtülerdir."*⁷

Tanzimat nesli ile başlayan sanatta yenileşme çabaları, karşısında muhafazakâr ve klasik sanata dönük bir grup bulmuştur. Kendi aralarındaki çekişmeler şiirlerle, gazete yazılarıyla ve dergilerdeki makalelerle sürmüştür. Kendi libidal yatırımlarını yeni edebiyat üzerine kuran yenilikçi edebiyatçılar bu grup ile ilk Anne kucağında Baba tehdidiyle karşılaşmışlardır. Bu karşılıklı çekişme istibdat dönemiyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Açık bir şekilde yenileşme karşıtı bir yönetim olmasa da paranoid ve baskıcı tavırları yüzünden yenileşme taraftarı aydınların farklı bir ruh haline bürünmelerine sebep olan İstibdat yönetimi ile Tanzimat nesli ikinci dönemine girmiştir. Bu dönemdeki aydınlar hissettiklerini olduğu gibi yansıtamamışlar ve bir takım ruh hallerine girmişlerdir. İstençleri ile karşılarında buldukları ketler ile öznel oluşumlarını sağlamada engellerle karşılaşmışlardır. *"Benlik, içinde öznenin kendini ilkin ancak kendine yabancılaşmış olarak tanımlayabildiği bir şeydir."*⁸ Bu baskı ortamında içlerine dönük yaşayan aydınlar toplum ve devlete olan bağlılıklarında ikinci bir Baba figürü olarak karşımıza çıkan II. Abdülhamid yüzünden bir takım karmaşalar yaşamışlardır. Böylelikle Tüm bu süreç dönemin devamında gelen Servet-i Fünun döneminde daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. İstibdatın daha da yoğunlaştığı bu dönemde aydınlar Batı'daki sanatsal unsurları uygulamakla beraber içlerine dönüştürme çok

⁷ Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine* (çev. A. Avni Öneş). (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 127.

⁸ Jacques Lacan, *Baba'nın-adları* (İstanbul: Monokl Yayınları, 2014), 34.

daha kaotik bir süreç içerisinde girmişlerdir. İfade edemeyişlik ve tüm bunların bilinçaltına yerleşmesi ve bilinçakışı ile ortaya; ütopya, kaçış, yabancılaşma olarak ortaya çıkmasıyla Sigmund Freud'un çocuğun gelişim evresinde yaşadığı "Ödip Kompleksi" ile bir bağdaşım kurulmuştur. Tüm bu süreçte yaşananlar II. Meşrutiyetin ilanı ile değişime uğramış, Baba'nın yarası kabul edilmiş ve sonrasında aydınlar daha farklı ve optimist bir tutum içerisinde girmişlerdir.

İstibdad dönemindeki aydınların Lacan'ın "Arzu" olarak ifade ettiği istençlerinin yine Freud'un "Kastrasyon tehdidi" ve "Ödipal Karmaşa" olarak anlattığı kurallar ve baskı unsurlarıyla sindirilmiştir ve Ödipal yatırıma tabi olarak bazı savunma mekanizmaları geliştirmişlerdir. Bu durumun aydınların ruhsal durumlarındaki ve onların yansıtma aracı olarak kullandıkları sanatları ile bilinçdışlarında ortaya çıkan yeni arzu istençleri ve bunların sanatlarına yansıması Serveti Fünün nesli ve edebiyatının temel özelliği olmuştur. Bu temaların daha sonraki dönemlerde de değişik biçimlerde ortaya çıkması Türk edebiyatında sözünü ettiğimiz kaçış, yabancılaşma, içe dönüş ve kaotik özelliklerin süreklilik kazanmasına ve edebiyatımızın bir özelliği haline geldiğini göstermektedir.

Kaynakça

Akyüz, Kenan. "Modern Türk edebiyatının ana çizgileri." Vol. 1. MAS Matbaacılık, 1979.

Freud, Sigmund. "Psikanaliz Üzerine (çev. A. Avni Öneş)." Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Holland, E. W. "Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u: Şizoanalize Giriş." Otonom Yayıncılık, 2013.

Lacan, Jacques. "Baba'nın-Adları,(çev. Murat Erşen)." MonoKL Yayınları, İstanbul, 2014.

Kaplan, Mehmet. "Şiir tahlilleri." Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.

Thoreau, H. D. "Sivil İtaatsizlik-Yürüyüş." Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015

Törenek, Mehmet, "Yeşil Yurt Hikâyesi" Mehmet Rauf Edebi Hatıralar, İstanbul, 1997.